

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

JEDAN TEKST, STAR DVIJE I POL TISUĆE GODINA

Gracijan Raspudić

Općenito o tekstu

Naslov smjera i aludira na slijedeći Eshilov tekst:

»Ne očekuj konac toj svojoj mucu, prije nego se pojavi neki bog, da preuzme na se tvoje vlastite jade i da bude voljan s njima sići u tamna carstva smrti i u mračne dubine pakla.« (Eshil, *Okovani Prometeju*, stihovi 1026—1029)

Uvijek mi je bio zagonetan taj Eshilov poklik-vapaj. Nalazi li se u njemu, zbilja, što neki čitatelji (kršćani) u njemu vide? Ili čitatelji u tekstu otkrivaju ono, o čemu sanjaju.

Bože, sačuvaj, da bih htio svoje poglede, želje i sanje pripisati jednome od najgenijalnijih pjesnika grčke pogsanske starine. Želio bih samo dočitati i pročitati istinsku pjesnikovu misao. I ništa više.

U svakome slučaju, ima u tome tekstu — to se usudujem tvrditi — mnogo više nego će u njemu naći tvrdokorni ateist. Ovdje je na mjestu Ovidijeva riječ: *Materiem supera(ba)t opus*. Taj latinski izraz kaže, da u tekstu ima više nego na prvi pogled kažu riječi, od kojih se sastoji.

Taj je Eshilov tekst napisan kojih 20 godina poslije glasovite bitke na Maratonu g. 490. prije Krista, gdje je mala Grčka pobijedila vevlevlast Perziju. Eshil je sudjelovao u toj bitci. Rođen je 525. a umro 456. prije Krista. Tekst se nalazi, kako je već rečeno, u *Okovanom Prometeju* (*Prometheus Desmodes*), stihovi 1026—1029.

Tekst i njegov kontekst

Naravno, da se shvati tekst, treba ga čitati u njegovu kontekstu, tj. u njegovim historijskim okvirima i danostima, imajući u vidu mentalitet i poimanje Eshilovih suvremenika. U *Okovanom Prometeju* pjesnik obrađuje poznati mit o titanu Prometeju, koji je bogovima ukrao vatru, da pomogne jadnom i bi-jednom čovječanstvu.

Ima nijansa u sačuvanim izvorima glede Prometejeve krađe vatre, ali se svi oni slažu u glavnome: na krađu ga je natjerala sućut prema ljudima. Tako

plemenitost daje veličinu mitu, koji je Eshil dobro razumio i uočio: od njega je razvio i podigao barjak čovječanstvu, barjak nade.

Prometej je, dajući im vatru, omogućio ljudima napredak u svakome pogledu i na svakom području ljudske djelatnosti. Platon u ukradenoj vatri vidi »božansku iskru«, to jest duhovnu energiju, koja oživljava i podiže ljudski rod. Zeus, koji je sve mjerio aršinom vlasti i batine poslije pobjede nad svojim ocem Kronom, nije mogao, tako hoće mit, gledati napredak ljudskoga roda, koji je u borbi Zeusa s Kronom bio na strani »staroga«, zato je (Zeus) odlučio uništiti i čovječanstvo i njegova dobročinitelja i štitnika — Prometeja. Da se taj bog dojučino osveti ljudima i navlastito njihovu zaštitniku Prometeju, ovoga je, okovana lancima, dao prikovati na strme i nepristupačne litice u skitskoj zemlji (u II. dijelu tragedije, koja nam je samo djelomično sačuvana, litica se nalazi na Kavkazu), gdje će, izložen i izvrnut najtežim mukama, unatoč tomu što mu je u borbi s Kronom Prometej bio glavni saveznik, podnositi i tu, da mu jetru stalno kljuje orao-mrcinaš, dok se ona stalno obnavlja: koliko orao danju iskljuje, toliko jetra noću naraste. Time se htjelo pokazati, da Prometejevim mukama i patnjama, koje podnosi zbog dobrote i plemenitosti srca, koje ga natjeralo da priteče u pomoć bijednom čovječanstvu, neće biti kraja ni konca.

Paralelni tekstovi

Mnogo me godina prati misao — moja ili tuđa svejedno — da su veliki pjesnici istovremeno i proroci. Da i neki drugi tako misle, pokazuje jedna od najljepših pjesama srednjovjekovne latinštine: *Dies irae, dies illa... teste David cum Sybilla* — Dan od gnjiva strašnom silom... kaže David sa Bibliom (To je stari hrvatski prijevod). Ta pjesma, kako se vidi, na istu razinu stavlja *starozavjetnoga (proroka)* Davida i Sibilu: oboje proriče. A od Adamove »jabuke« naovamo sva proročanstva, dostojna tog imena, ciljaju i najvešćuju dolazak i djelo spasitelja ljudskog roda, koji se guši u svome grijehu — qui jacet in peccato mundi. Silogizam bi mogao glasiti ovako: Svi su veliki pjesnici proroci, Eshil je velik pjesnik, dakle... Možda nesvjesno kao i Kaifa.

a. Virgilova IV. ekloga

U tvrdnju da su veliki pjesnici proroci uvjereni su svi, koji su tražili — ili traže — ako ne jasna proročanstva, ono barem daleke aluzije na budućega spasitelja svijeta u mitovima raznih religija širom kugle zemaljske ili u sačuvanim tekstovima pojedinih grčko-rimskih pisaca. Među tim i takvim prorocima Kristova dolaska posebno je mjesto davano (i još se uvijek daje) pjesniku Virgilu, to jest njegovoj IV. eklogi spjevanoj oko g. 40. prije Krista.

Pjevajući, naime, hvale konzulu Polionu i slaveći rođenje njegova sina, kojega naziva (novim) Apolonom, pjesnik se služi vizijama i slikama iz sibilinskih knjiga i grčko-rimske mitologije, pa u toj eklogi govori o novom nebeskom naraštaju, o rađanju novog reda i poretka — *magnus ab integro saeculorum nascitur ordo* — o povraćanju prvog, zlatnog doba čovječanstva. I doista, tijekom stoljeća, mnogi su Virgilovi tumačitelji u IV. eklogi čitali i nalazili naviješten i prorečen dolazak spasitelja svijeta, koji će ljudski rod povratiti u njegovo »prvo, zlatno doba«, to jest u vrijeme prije istočnoga grijeha naših praroditelja. Da pokaže, kako je to mišljenje rašireno, Enciclopedia Italiana (Sv. XXXV. str. 427. sub voce Virgilio) piše, da je kršćanska tradicija u toj eklogi »vidjela i gledala naviješten Otkupiteljev dolazak« — »vide annunciata la ventura del Redentor«. Iako treba priznati da je Virgil doista velik pjesnik, ipak nije sigurno — daleko od toga — mišljenje, koje u IV. eklogi vidi prorečen Kristov dolazak.

b. Platonov Pravednik

Dojam, što se dobiva prvim čitanjem spomenutih i drevnih Eshilovih stihova, zagonetan je i izazovan. Toliko je dopušteno ustvrditi. Možda bi se moglo poći i korak dalje. Da se sagleda i uoči na kakav korak mislimo, napominjemo, da novozavjetna poslanica Hebrejima počinje divnom aliteracijom: »Nekoć,

u mnogo navrata i na mnogo načina govorio je Bog ocima po prorocima«, da nam tako priopći, da je Bog na razne načine pripremao svijet za dolazak njegova spasitelja. Možda se Nebo poslužilo velikim vojnikom i pjesnikom, Eshilom, da kod ljudi oživi nadu u spasiteljev, Pravednikov dolazak.

Hotimično smo upotrijebili izraz Pravednik za spasitelja svijeta, da bismo tako došli do poznatog Platonova teksta o Pravedniku.

Da ukratko, a vjerno iznesemo što Platon kaže o Pravedniku (*Politeia, II*), navodimo nekoliko riječi iz knjige kardinala Ratzingera: *Einführung in das Christentum*. Knjigu je preveo na hrvatski dr. Ivo Stipičić.

»Križ je objavljivanje. On ne objavljuje — stoji u hrvatskom prijevodu na str. 267 — makar što, već Boga i čovjeka. Otkriva nam tko je Bog i što je s čovjekom. U grčkoj filozofiji postoji neobična predslutnja s obzirom na ovaj kontekst: Platonova slika o raspetu pravedniku. U svojem djelu o državi, veliki filozof pita se što bi se u ovom svijetu dogodilo s jednim beskrajno pravednim čovjekom. Odgovarajući na to pitanje, Platon dolazi do slijedećih zaključaka: pravednost jednoga čovjeka tek je onda savršena i prokušana, kada on na sebe uzme pričin nepravednosti. Tek tada se pokazuje kako se on ne povodi za mišljenjima ljudi, nego da se zalaže za pravednost isključivo radi nje same. Prema Platonu, dakle, čovjek, koji je uistinu pravedan, u ovom će svijetu nužno biti nepriznat i progonjen. Štoviše, Platon se ne ustručava napisati: 'Oni će reći da će pravedan čovjek biti bičevan, mučen, bačen u tamnicu, oslijepljen na oba oka, i, poslije svih tih muka, napokon još i razapet na križ...' Ovaj tekst, napisan 400 godina prije Krista, kršćanina će se uvijek duboko doimati. Ovdje se, na temelju ozbiljnog filozofskog razmišljanja, izriče slutnja da savršeni pravednik u svijetu mora biti razapeti pravednik. U tim se riječima krije slutnja o čovjeku kakav nam se prikazuje u znaku križa.«

Kako je razvidno iz upravo navedenog teksta, Platon, govoreći o Pravedniku i njegovoj smrti, i ne pomišlja na to da bi smrt njegova Pravednika mogla biti na spas čovječanstvu. Ona, kada bi došlo do nje, ne bi približila čovjeka Bogu, nego bi ga još više udaljila od njega: razapinjanjem Platonova Pravednika na križ pukao bi još veći jaz između Boga i čovjeka.

A kada se pojavio istinski Pravednik, svojih 400 godina poslije Platona, »postao je za nas grijehom« i raspet na križu, »umro za naše grijehe« (1 Kor 15, 4). Tako, smrt istinskog Pravednika, Isusa Krista, ima otkupiteljsku snagu: u času kada se dogodila, došlo je do izmirenja između Boga i čovjeka. O tome veliki Platon nije ni sanjao. Njemu, lišenu pozitivne Božje objave i oslonjenu samo i jedino na svjetlo ljudskog razuma, zamračena i ranjena zloćom grijeha, nije ni kao predslutnja došla u glavu misao, koju Crkva ispovijeda i upravlja Kristu, dok mu se molitveno obraća: »jer si svojim svetim križem svijet otkupio«. Smrt Platonova Pravednika na križu nema otkupiteljske moći i dimenzije. Na tom bi žrtveniku, da je u stvari došlo do njega, samo bljesnula ljudska zloća i planuo Božji gnjev na čovjeka. I to je sve. *Taj žrtvenik zjapi prazninom, besmisлом*. A Kristova je žrtva temelj članaka naše vjere i liturgijskih obreda u vezi s njom. Platonov je Pravednik fikcija, a kršćanstvo se temelji na činjenicama: s njima stoji i pada. (Najprije Posljednja večera — velimo kao primjer, pa onda obred Lomljenja kruha).

Unatoč tomu, što je Platonov Pravednik fikcija, ipak je njegova riječ o njemu jedinstvena u svjetskoj književnosti i vrijedna svakog udivljenja: udivljenja autoru i Pravedniku. To je, moglo bi se reći, zaglavna riječ o ljudskoj zavisiti, zlobi i zloći. Ostaje *in saecula saeculorum*.

Značenje (pravo?) Eshilovih stihova

Platonov Pravednik ostaje na Zemlji. Eshil u navedenim stihovima kao da gleda dalje i cilja na više, kaže, da samo *odozgo*, s Neba, može doći osloboditelj Prometeju, odnosno čovječanstvu, zbog koga je Prometej, lancima

okovan, prikovan na strme i nepristupačne skitske litice. A kad Eshil govoreći o svom osloboditelju kaže o njemu, da će biti voljan sići »u tamna carstva smrti i mračne dubine pakla«, time naglašava, da će biti spreman — to je značenje tih izraza kod mnogih grčkih pisaca pa i u novozavjetnim knjigama — podnijeti sve muke, ne za se, jer bogovima toga ne treba, nego za Prometeja, koji tpi i pati radi ljudskog roda, jer bi mu htio pomoći pod svaku cijenu. Zbog toga su Eshilovi stihovi kao molitveno podizanje ruku prema zvijezdama, prema Nebu, u nadi da će se smilovati i poslati otkupitelja.

Mara Švel-Garmišek u svojoj knjizi *Ovim šorom, Jagodo...* (na str. 6.) piše: »Jesi li ikada išao pored njive zelenog žita? Vjetar puhne, rasklasane se stabljike zanjišu, kao uzbivala voda. Leluja žito, slušaš mu tiho žamor. Znaš, u klasu se čudo događa: zrije hljeb.« Kao što klas Mare Švel-Garmišek naviješta »hljeb«, tako — barem tako — Eshilovi stihovi, o kojima je riječ, navješćuju, da će jedino Bog (tis theon) spasiti čovjeka. Ili, možda ti stihovi to ne kažu?

Ovdje je na mjestu napomenuti, da vrlo brojni čitatelji Virgilove IV. ekloge i Platonova teksta o Pravedniku nalaze u njima nešto proročansko, što bi se odnosilo na Krista, njegov dolazak i njegovo djelo. A samo odveć rijetki vide proročansku riječ u navedenim Eshilovim stihovima. (Ja sam na strani manjine).

Pročitajmo ih još jedanput i pokušajmo ih domisliti. Glase:

»Ne očekuj konac toj svojoj mucu, prije nego se pojavi neki bog, da preuzme na se tvoje vlastite jade i da bude voljan s njima sići u tamna carstva smrti i u mračne dubine pakla.«

HRVATSKA ZNANSTVENA BIBLIJA

(Uz osvrt Marka Mišerda, CUS, br. 1, 1985, str. 102—103)

Ivan Štambuk

U prikazu Grubišićeva »Starog Zavjeta« Mišerda se osvrnuo s nekoliko rečenica na pokrenuti niz HZB (Hrvatske Znanstvene Biblije), pozdravio ga je i dao nekoliko sugestija. Veseli me što on smatra HZB zajedničkom stvari čitave naše hrvatske javnosti. On bi želio da ona zainteresira što veći broj suradnika, od kojih će svaki dati svoj doprinos prema svojim mogućnostima, te da bi odgovarala svom nazivu i svojim ciljevima — da bude prava hrvatska znanstvena Biblija.

Mišerdine su sugestije prilično kratke i sažete, ali zaslužuju svaku pažnju, jer su pune sadržaja. On primjećuje na prvo mjestu da bi nam trebalo »najprije dobro razmisliti kakvi bi nam komentari — i prijevodi — danas trebali.« Ja sam dao glavne smjernice HZB u listiću koji je priključen komentaru Pjpp. Mišerda smatra da tih »nekoliko vrlo općenitih načela... kao i uzorak niza nisu u tom smislu dovoljni«.

Moja prva smjernica traži da komentar bude na visini današnjih biblijskih znanstvenih komentara drugih naroda. Iako je smjernica sasvim kratka i općenita, ona ipak određuje sasvim jasno kakav komentar može doći u niz HZB. Time je, naime, rečeno mnogo, da ne rečem sve. Ona nameće biblijskome znanstvenom suradniku vrlo težak zadatak i ozbiljan posao.